

Utdanning for alle – Nasjonal plan for oppfølging av Dakar-erklæringen¹

FORORD

Utdanning for alle er svært viktig både for utviklingen av det enkelte menneske og for samfunnet. Kvalitet gjennom hele utdanningsløpet og tilpasset opplæring til den enkelte er samarbeidsregjeringen mål og et sentralt satsningsområde for Utdannings- og forskningsdepartementet.

Som en oppfølging av Dakar-erklæringen har Utdannings- og forskningsdepartementet i samarbeid med Barne- og familiedepartementet utarbeidet en nasjonal oversikt over relevante tiltak og politikkområder. Dette dokumentet inneholder en redegjørelse for Norges nasjonale oppfølging av Utdanning for alle (EFA).

Som på så mange andre områder er ulikhetene store mellom fattige og rike land når det gjelder både tilgang til utdanning og kvaliteten på tilbudet. Hovedtyngden av det norske EFA-arbeidet er derfor rettet mot utviklingsarbeid. Likefullt har man utfordringer innen EFA-området også i Norge, og utdanning for alle har lenge vært en hovedparole i norsk utdanningspolitikk.

UFD arbeider aktivt for å nå alle enkeltmennesker som faller igjennom eller utenfor utdanningssystemet. Det har spesielt vært fokusert på problemstillinger knyttet til blant andre funksjonshemmede, minoritetsgrupper og personer med lese- og skrivevansker.

Det arbeidet som er gjort på EFA-området i Norge er initiert uavhengig av Dakar-erklæringen og EFA-målene. Dette dokumentet vil derfor i stor grad synliggjøre eksisterende tiltak som er relevante for å nå Dakar-målene.

Med hilsen

Kristin Clemet

¹ Den engelske versjonen av dette dokumentet ble oversendt UNESCO i juni 2003.

UTDANNING FOR ALLE I NORGE

Retten til utdanning er sentral både for enkeltmenneskets og samfunnets utvikling. Norge har kommet langt i å gi et likeverdig utdanningstilbud til alle. I internasjonal sammenheng er dette ikke en selvfølge. Selv om utdanning er en annerkjent menneskerettighet, er det så mange som 115 millioner barn som aldri får gå på skole. Fattigdom er kanskje den største hindringen for å kunne gi alle barn skolegang. I tillegg til fattigdom er kjønn en viktig faktor som avgjør hvem som får eller ikke får utdanning. Nesten to tredjedeler av de som ikke får et undervisningstilbud er jenter.

Selv om de aller fleste barn går på skolen i Norge betyr ikke dette at alle lærer det de bør, og det betyr ikke at alle elever får et tilfredsstillende utdanningstilbud. Regjeringen satser på å bedre kvaliteten i utdanningstilbudet og gi minoriteter og funksjonshemmede tilgang til et kvalitativt godt utdanningstilbud på alle nivåer. Dette er i tråd med målsettingene fra Dakar-erklæringen om utdanning for alle.

Arbeidet med "Utdanning for alle" (EFA)² startet på verdenskonferansen i Jomtien i Thailand i 1990. Under denne konferansen ble erklæringen "Utdanning for alle" og en tilhørende handlingsplan vedtatt.³ Målsettingen var at alle mennesker skulle ha tilgang til grunnleggende opplæring innen tusenårsskiftet.

Med tanke på de utfordringer verdenssamfunnet står overfor på en rekke områder er dette utvilsomt en svært ambisiøs målsetting. Globale problemer som direkte og indirekte virker mot EFA-målene er for eksempel fortsatt store gjeldsbyrder, økonomisk stagnasjon, sterk befolkningsvekst, økonomiske ulikheter, krig, voldskriminalitet, HIV/AIDS, høy barnedødelighet, og omfattende miljøproblemer. Disse problemene svekker helt klart mange lands evne til å imøtekomme grunnleggende lærebehov. Samtidig bidrar denne mangelen på utdanning til at mange samfunn ikke er i stand til å gjøre noe med problemene på en slagkraftig og målrettet måte.

Under en oppfølgingskonferanse til Jomtienkonferansen våren 2000 ble det slått fast at utviklingen gikk for langsomt. Utdanningsforumet i Dakar munnet ut i en ny handlingsplan for det videre EFA-arbeidet. Hovedmålsettingen er å gi alle mulighet til grunnleggende opplæring innen 2015. Det ble særlig fokusert på viktigheten av å gi et utdanningstilbud til jenter og på kvaliteten av læringsresultatet. Det ble også lagt vekt på svake grupper i samfunnet, for eksempel barn som arbeider, barn som tilhører minoriteter, samt offer for vold, konflikter, invalidisering og HIV/AIDS. I Dakar-erklæringen lover

² Education for All (EFA).

³ The Dakar Framework for Action: World Education Forum, Dakar 26-28 April 2000.

deltakerlandene at ingen land som seriøst forplikter seg til å gi grunnleggende opplæring til alle skal mislykkes på grunn av manglende ressurser. Alle land som var med under Dakarkonferansen har forpliktet seg til å lage en nasjonal EFA-handlingsplan innen utgangen av 2002. Det overordnede ansvaret for den nasjonale oppfølgingen av EFA i Norge er lagt til Utdannings- og forskningsdepartementet.

Utdanning for alle i norsk utviklingssamarbeid

Utenriksdepartementet har ansvar for Norges internasjonale oppfølging av Utdanning for alle. Utdanning er identifisert som "jobb nummer 1" i norsk utviklingssamarbeid. Utdanning utgjør per i dag om lag 9 prosent av norsk utviklingsbistand. Det er planlagt at andelen skal øke til 15 prosent i 2005. I den norske internasjonale satsingen står utdanning for alle (EFA) sentralt. I denne sammenheng vises det til UD's strategidokument for utdanning for alle gjennom Norges utviklingssamarbeid, som ble presentert i januar 2003.⁴

Status og prioriteringer for utdanning i Norge

Utdanningssystemet vårt har som overordnet mål å gi alle barn og unge opplæring av høy kvalitet, uavhengig av kjønn, bosted, funksjonsevne, etnisk bakgrunn og foreldreøkonomi. Lik rett til utdanning er et kjernepunkt i velferdssamfunnet, og er et viktig virkemiddel for å gjøre den enkelte i stand til å forme egen framtid. Læring er en livslang prosess, og utdanningstilbudet og læringsformer må være tilpasset behovet til den enkelte. I Norge er alle barn sikret ti års grunntdanning fra det året de fyller seks år. Utover grunnskolen har alle ungdommer rett til treårig videregående skole som fører frem til fag- og yrkeskompetanse eller generell studiekompetanse. Kompetansereformen gir alle voksne over 25 år rett til grunn- og videregående opplæring. Reformen innebærer også rett til å få vurdert og dokumentert sin realkompetanse for å kunne kvalifisere seg til videre utdanning. På tross av dette viser undersøkelser at i underkant av en femtedel av elevene som går ut av grunnskolen har svake resultater i basisfagene.

Norge har gode forutsetninger for å skape en kvalitetsskole. Norge er et rikt land der de voksne er høyt utdannet. Få land bruker mer penger på skolen enn Norge. I 1999 lå utgiftene til hver elev i barneskolen 43 prosent over gjennomsnittet i OECD (målt i kjøpekraft), 42 prosent over gjennomsnittet i ungdomsskolen og 32 prosent over i videregående skole (OECD, 2002). Hovedårsaken til de høye kostnadene i Norge er at vi har svært mange lærere i forhold til andre land. I OECD-landene er det i gjennomsnitt mellom 40 og 50 prosent flere elever pr. lærer enn i Norge. Det gir gode muligheter for å forbedre skolen, siden gode lærere er skolens viktigste ressurs.

⁴ Utdanning for alle gjennom Norges utviklingssamarbeid:
www.odin.dep.no/ud/norsk/publ/handlingsplaner/032171-990034/index-dok000-b-n-a.html

Noen av hovedutfordringene i norsk skole er middels gode faglige prestasjoner i gjennomsnitt, store skiller mellom de faglige resultatene til sterke og svake elever og for dårlig samsvar mellom ressursbruk og resultater. Norsk skole står blant annet overfor utfordringer når det gjelder å inkludere og motivere svake elever. Relativt mange elever med for eksempel innvandrerbakgrunn, funksjonshemming eller lese- og skrivevansker faller tidlig ut av utdanningssystemet eller får ikke tilstrekkelig faglig utbytte av sin skolegang. Det er en prioritert oppgave å få flere med minoritetsbakgrunn til å fullføre utdanningsløpet. Norge har kommet langt når det gjelder å tilrettelegge undervisningen for elever med særskilte behov, men vi har fortsatt utfordringer i arbeidet med å sikre reell tilgang til alle. Dette aspektet er en viktig del av det kvalitetsarbeidet som pågår i norsk grunnopplæring.

Dette dokumentet vil både peke på noen utfordringer og gi en oversikt over tiltak som gjøres på de ovennevnte områdene.

1 Første mål fra Dakar-erklæringen:

Utvide og forbedre førskoletilbud og omsorgen for små barn , spesielt for de mest utsatte barna

1.1 Status for barne- og ungdomspolitikken

Et overordnet mål for barne- og ungdomspolitikken er å gi alle barn og unge likeverdige tilbud og utviklingsmuligheter, uavhengig av sosial bakgrunn og hvor i landet de bor.⁵ Regjeringen ønsker å forene målene om god barndom og ungdomstid med solid kvalifisering for framtiden. En slik kvalifisering berører både kunnskaper og holdninger, verdibevisthet og ansvar for fellesskapet. Barn og ungdom må også sikres muligheter til deltakelse og medansvar i samfunnet. De frivillige barne- og ungdomsorganisasjonene er et av de viktigste talerørene for barn og ungdom. Det er viktig med økt dialog og samspill mellom myndighetene og frivillig sektor, blant annet gjennom mer systematisk direkte kontakt mellom Barne- og familiedepartementet og barne- og ungdomsorganisasjoner.

Omlag 63 prosent av alle barn i alderen ett til fem år hadde hel- eller deltidsbarnehageplass i 2001. Dekningen øker med alder. I absolutte tall var det 198 800 barn som benyttet seg av et godkjent barnehagetilbud i Norge ved utgangen av 2001. Dette er en økning på 3 300 plasser fra året før. Regjeringen har et mål om full barnehagedekning innen 2005.

Barn fra etniske og kulturelle minoriteter bruker barnehage i mindre grad enn andre barn. Omtrent 30 prosent av minoritetsbarn mellom ett til fem år har barnehageplass, mot 63 prosent av alle barn i aldersgruppen. Det er iverksatt forsøksvirksomhet i et utvalg kommuner og bydeler, der korttidstilbud i barnehage, kartlegging på helsestasjonene av barns språkkunnskaper og foreldres norskopplæring sees i sammenheng. Det er også gjennomført en rekrutteringskampanje til førskole- og læreryrkene med spesielt fokus på å rekruttere flere menn og personer med innvandringsbakgrunn til disse yrkene.

1.2 Tiltak

- Kvalitetssatsingen "Den gode barnehagen" videreføres og avsluttes i 2003. Alle barnehager skal innen utgangen av 2003 ha systemer for å sikre og videreutvikle kvaliteteten. Erfaringene fra satsingen vil danne grunnlag for videre prioriteringer på området.
- Forskningsinnsatsen på barnehagefeltet intensiveres i 2003. Det er tatt initiativ til en egen satsing på barnehageforskning under

⁵ St.meld. nr. 39 (2001-2002): Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge.

Velferdsprogrammet i regi av Norges Forskningsråd. Høsten 2002 ble det lagt fram en kunnskapsstatus på feltet. Denne statusbeskrivelsen ble fulgt av en søknadsutlysning på prioriterte områder, deriblant minoritetsspråklige og andre utsatte barn.

- De statlige tilskuddsordningene til barn med særlige behov omfatter tiltak for barn med funksjonshemming i barnehage, tospråklig assistanse i barnehager for barn fra språklige og kulturelle minoriteter og barnehager for nyankomne flyktningers barn.
- Det iverksettes en handlingsplan for likestilling mellom kjønnene i barnehagen i 2003. Målet er 20 prosent mannlige ansatte i en fullt utbygd barnehagesektor innen 2006. Alle fylker skal drive oppsøkende rekrutteringsarbeid. Det er etablert en internettportal og det vil bli arrangert en rekke konferanser både på nasjonalt og regionalt plan. Høsten 2002 ble det iverksatt et forskningsprosjekt ved Høgskolen i Oslo som skal dokumentere hva som finnes av pedagogisk teori og metode som fremmer likestilling mellom kjønnene, kartlegge barnehagenes erfaring på området og likestillingens plass i lærerutdanningen.

2 Andre mål fra Dakar-erklæringen:

Sikre gratis, obligatorisk og god grunnutdanning for alle innen 2015, med spesiell vekt på jenter, barn som lever under vanskelige kår og barn fra etniske minoriteter.

2.1 Grunnopplæringen i Norge

Norge befinner seg i verdenstoppen når det gjelder utdanningsnivå. Få land i verden bruker mer penger på skole og utdanning enn Norge. Fra og med det kalenderåret barn fyller 6 år er de sikret gratis og obligatorisk grunnutdanning i ti år. I tillegg er også voksne borgere og alle med fast bostedstillatelse i Norge sikret rett til grunnopplæring. Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har etter søknad rett til tre års heltids videregående opplæring. Fram til og med tiårig grunnskole er det opp mot 100 prosent deltagelse. Elever med særskilte behov er i all hovedsak integrert i den allmenne skole og alle elever har rett til en arbeidsplass som er fysisk tilpasset den enkeltes behov. Norge har en inkluderende skole. Skolen er imidlertid ikke kommet langt nok i pedagogisk differensiering av opplæringen i forhold til det brede spekteret av ulike behov blant elevene, og er ikke fleksibel nok til å ivareta behovene fullt ut.

På tross av formelle rettigheter og et godt utbygd grunnskolesystem kommer enkelte elever dårligere ut av utdanningssystemet enn andre. Skolen klarer ikke i tilstrekkelig grad å utjevne effektene av ulik sosial bakgrunn.

I Norge står blant annet minoritetsspråklige elever overfor særskilte språklige og kulturelle utfordringer i opplæringen og mange elever kommer til skolen med svært begrensede ferdigheter i norsk.⁶ Minoritets elever har svakere skoleprestasjoner enn gjennomsnittet blant norske elever, og de faller fra tidlige i utdanningssystemet enn majoritetsungdom. Blant innvandrere øker imidlertid andelen 16-18-åringene som deltar i videregående utdanning mens den går noe ned for elevgruppen forøvrig. Fra 1994 til 2000 har andelen blant førstegenerasjons innvandrere økt fra 59,6 til 67,6 prosent. Blant personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre har andelen økt fra 79,3 til 86,6 prosent. Denne gruppen avviker stadig mindre fra totalbefolkningen. Mens avstanden var 10 prosentpoeng i 1994, var avstanden i 2000 under tre prosentpoeng.

Funksjonshemmede barn, unge og voksne i grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring møter barrierer tilknyttet overgangen mellom skoleslag og mellom skole og arbeid. Ikke alle skoleanlegg og all opplæring er tilpasset ulike funksjonshemninger, noe som blant annet gir seg utslag i et større frafall i videregående skole for funksjonshemmede enn for ikke-funksjonshemmede.

PISA-undersøkelsen⁷ viser at norsk skole har stor spredning i elevenes faglige nivå på den enkelte skole og i den enkelte klasse. Det tyder på at særlig de svakest presterende elevene ikke får godt nok utbytte av opplæringen. Norske barn ligger rett under OECD-gjennomsnittet når det gjelder lesing, og Norge er blant de land der leseferdighetene blant elevene varierer mest. Undersøkelsen avdekker også at det i de senere år har oppstått et gap mellom jenters og gutters prestasjoner, der jentene gjør det stadig bedre i forhold til guttene.

Nyere undersøkelser av læringsmiljøet i skolen viser at trivselen i norske skoler er høy, men at det er et forbedringspotensiale når det gjelder å redusere bråk og uro i skolehverdagen. Det generelle bildet er at det samlede omfanget av problematferd i grunnskolen stiger svakt med klassetrinnene frem til en topp på ungdomstrinnet, for deretter å gå tilbake i videregående opplæring.

2.2 Tiltak

- Norge ønsker å styrke hjem/skolesamarbeidet med minoritetsforeldre for å gjøre foreldre med innvandrerbakgrunn bedre i stand til å veilede sine barn i det norske samfunnet og i forhold til den norske grunnskolen. Tiltak skal rettes spesielt mot mødre med svake norskkunnskaper. Departementet

⁶ Det er viktig å presisere at minoritets elever ikke utgjør en homogen gruppe, og at de tallene som presenteres her er gjennomsnittstall.

⁷ Programme for International Student Assessment (PISA), OECD 2000.

startet derfor i 2002 det treårige prosjektet "Minoritetsspråklige foreldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen" i samarbeid med Foreldreutvalget for grunnskolen (FUG).

- Det er gjennomført en rekrutteringskampanje for å øke antallet studenter med minoritetsspråklig bakgrunn i allmennlærerutdanningen.
- Det er satt i gang tiltak for å bedre levekårene i enkelte bydeler i Oslo med høy andel av minoritetsspråklige. Tiltakene innen skolesektoren har som hovedmål å bedre gjennomføringsevnen til elevene i grunnopplæringen (grunnskole og videregående opplæring).
- I samarbeid med Barne- og familiedepartementet er det satt gang evaluering av et prosjekt med gratis korttids plass i barnehage i bydel Gamle Oslo. Prosjektet tar særlig sikte på å vurdere barnas norskspråklige utvikling og deres integrering og deltakelse i undervisningen. Videre blir samarbeidet mellom skole og hjem vektlagt.
- Stortinget har etter forslag fra regjeringen vedtatt nye bestemmelser i opplæringsloven om blant annet det psykososiale miljøet. De nye bestemmelsene tar sikte på å gi elevene et bedre og tryggere psykososialt miljø og et sterkere vern mot mobbing, vold, diskriminering og rasisme.
- Alle kommunene i landet vil i løpet av 2003 få tilbud om å delta i et tiltaksprogram mot mobbing og antisosial adferd i skolemiljøet.
- Det er lagt fram en handlingsplan mot rasisme og diskriminering som blant annet skal sikre at skolen gir alle like vilkår for læring og mulighet til aktivt å motvirke rasisme og diskriminering.
- Det arbeides med å styrke de forebyggende tiltakene for å hindre frafall i videregående opplæring, blant annet gjennom videreutvikling av oppfølgingstjenesten. Oppfølgingstjenesten skal sikre at alle ungdommer som faller fra i overgangen fra grunnskole til videregående opplæring, eller i løpet av videregående opplæring, får tilbud om utdanning eller arbeid.
- For å styrke utdannings- og yrkesveiledningen i ungdomsskolen og i videregående opplæring prøves det ut nye modeller for organisering av rådgivningstjenesten.
- Departementet har et lovendringsforslag på høring som åpner for at fylkeskommunen, ved yrkesopplæringsnemnda, i det enkelte tilfelle kan godkjenne lærekontrakt som fastsetter at hele eller større deler av opplæringen skal skje i bedrift. Bedre tilrettelegging og differensiering i videregående opplæring kan gjøre at enda flere fullfører. Ordningen vil gi

elever bedre mulighet til å inngå lærekontrakt direkte etter ungdomsskolen.

3 Tredje mål fra Dakar-erklæringen:⁸

Imøtekomme læringsbehovene hos unge og voksne ved å sikre alle tilgang til relevant opplæring og "life skills"-programmer.

3.1 Status for livslang læring i Norge

Norge har, i likhet med andre land, inntatt et "fra vugge til grav"-perspektiv på livslang læring. Dette medfører at livslang læring ikke bare omfatter voksenopplæring, men at hele livsløpet tas i betraktning. På tross av dette har tiltak og satsinger i Norge i hovedsak vært konsentrert rundt voksnes læring. Det er på dette feltet det har vært størst behov for endringer for å tilfredsstillende målet om å oppnå livslang læring for alle. I det videre arbeidet vil yngre aldersgrupper bli trukket mer inn i arbeidet med livslang læring.

Livslang læring har i hovedsak vært ivaretatt gjennom Kompetansereformen.⁹ Denne reformen ble satt i gang i 1999, og pågår fremdeles gjennom ulike tiltak og prosjekter. Kompetansereformen har som mål å bidra til å dekke samfunnets, arbeidslivets og den enkeltes behov for kompetanse. Et sentralt element er iverksettingen av ordninger for dokumentasjon og verdsetting av voksnes realkompetanse som grunnlag for både yrkesgodkjenning og videre formell utdanning.¹⁰ Realkompetanse kan være ervervet gjennom arbeidsliv, organisasjonsliv og annen uformell læring. Det er utviklet ordninger som har legitimitet både i arbeidslivet og i utdanningssystemet gjennom samarbeid mellom partene i arbeidslivet, utdanningssystemet, studieforbund og private tilbydere av opplæring.

De voksne som har behov for det, har fra 2002 fått rett til grunnskoleopplæring. Dessuten har voksne, som er født før 1978 og som ikke har fullført videregående opplæring, fra 2000 fått rett til opplæring som fører fram til studiekompetanse, yrkeskompetanse eller delkompetanse på videregående skoles nivå. I henhold til opplæringsloven skal voksne få opplæringstilbud som er tilpasset deres behov og nivå. De skal ikke måtte ta opplæring på områder der de allerede har kunnskap og ferdigheter som kan godskrives. Fra 2001 er det åpnet for inntak av voksne også til høyere utdanning på grunnlag av

⁸ Dette målet gjelder relevant opplæring både for unge og voksne. Når det gjelder unge under 18 år vises det også til status og tiltak under mål 2.

⁹ For mer informasjon om Kompetansereformen se:

<http://www.dep.no/ufd/engelsk/education/competence-reform/014061-990031/index-dok000-b-n-a.html>

¹⁰ For mer informasjon om voksnes realkompetanse: <http://www.vox.no/archive/realN.pdf>

realkomptansevurdering. Slik vurdering foretas av vedkommende utdanningsinstitusjon.

3.2 Tiltak

Blant annet som oppfølging av Kompetansereformen er det iverksatt en rekke tiltak:

- Det er etablert en metode for yrkesprøving. Dette er en form for realkompetansevurdering som er særlig egnet for innvandrere og minoritetspråklige som har problemer med å dokumentere sin utdanning.
- Det er satt i gang prosjekter for å utvikle nye og fleksible undervisningsmodeller. Tilrettelegging er viktig når opplæringen skal bygge på den voksnes realkompetanse og tilpasses den enkeltes behov og livssituasjon. Interessen for opplæring skal kunne omsettes til faktisk deltaking i utdanning.
- Kompetanseutviklingsprogrammet skal bidra til å videreutvikle markedet for etter- og videreutdanning ved at utdanningstilbydere, arbeidsgivere og arbeidstakere samarbeider om opplæringsprosjekter.
- Det er satt i gang prosjekter for å motivere voksne til mer læring. Terskelen for selv å ta initiativ til mer læring kan være høy, spesielt blant personer med lese- og skrivevansker. Mer kunnskap om voksnes bruk av retten til opplæring er viktig.
- Regjeringen har foreslått å lovfeste en ordning for nye innvandrere, der en kombinerer introduksjonsprogram med en introduksjonsstønad. Introduksjonsordningen skal gi innvandrere som nylig har kommet til landet, en effektiv og hensiktsmessig overgang til yrkesliv eller utdanning.
- Det har i Oslo vært forsøk med tilrettelagte opplæringstilbud i norsk og samfunnskunnskap for målgruppen innvandrerkvinner med barn. Erfaringene fra disse tiltakene vil kunne tjene som modeller for andre kommuner.
- I 2003 settes det i gang forsøk med bruk av IKT-basert opplæring for innvandrere i 10 kommuner. Enkelte kommuner har allerede tatt i bruk slik opplæring, og erfaringene er gode.

Norge vil arbeide videre med disse tiltakene - både for å ivareta de rettigheter til utdanning og opplæring som er etablert og bygge videre på de erfaringer som er gjort så langt. Det arbeides med å utvikle et helhetlig rammeverk for livslang læring. Utfordringen ligger i å avdekke flaskehalsen og andre

hindringer for læring og aktivering av kunnskap som grunnlag for vurdering av tiltak.

4 Fjerde mål fra Dakar-erklæringen:

Heve alfabetiseringsnivået for voksne, spesielt kvinnene, med 50 prosent innen 2015 og sikre lik tilgang for alle til grunn- og videregående utdanning.

4.1 Status for arbeidet med alfabetisering

Norge har generelt et svært høyt alfabetiseringsnivå, på tross av dette kommer enkelte grupper dårligere ut enn andre. Grunnleggende ferdigheter i skrivning og lesing er en forutsetning for den enkeltes evne til å kunne delta aktivt i arbeid, fritid og samfunnsliv. OECDs SIALS-undersøkelse viste at omlag 30 prosent av befolkningen mellom 16 og 65 år hadde så svake leseferdigheter at man anså det som vanskelig for dem å fungere tilfredsstillende i arbeidslivet. På grunn av dette er det i Norge satt i gang prosjekter for at personer med lese- og skrivevansker skal få flere og bedre tilpassede opplæringstilbud.

4.2 Tiltak

- Statens utdanningskontor i Møre og Romsdal har på oppdrag fra Utdannings- og forskningsdepartementet slutført grunnskoleprosjektet sommeren 2002. Prosjektet har kartlagt behovet for grunnskoleopplæring for voksne. Gjennom prosjektet har en del kommuner sett på tiltak for å tilrettelegge opplæring for lese- og skrivesvake og for innvandrere. Innen prosjektet er det arbeidet med motivasjon og selvbilde, læringsstrategier, utvikling av lese- og skrivemodeller, tilpasning av faglitteratur, multimedia-læringspakker og realkompetansevurdering.
- Kompetanseutviklingsprogrammet har enkelte prosjekter med hovedvekt på lese- og skrivevansker. Prosjektene er knyttet til bedrifter som vil tilrettelegge tiltak/lette arbeidet for sine ansatte.
- Dysnett er et elektronisk nettverk rettet mot voksne med lese- og skrivevansker og for personer som arbeider innenfor området. Målet er bedre samordning og samarbeid mellom aktører og tilbydere på feltet.

5 Femte mål fra Dakar-erklæringen:

Fjerne kjønnsforskjellene i grunnskole og videregående opplæring innen 2005. Likestilling når det gjelder utdanning skal være oppnådd innen 2015, med spesiell vekt på jentenes tilgang til grunnutdanning av god kvalitet.

5.1 Status for likestilling i norsk skole

Norge har på mange områder kommet langt i arbeidet med reell likestilling, også i utdanningssektoren. Eksempelvis er det i dag flere kvinner enn menn som tar utdanning på høgre nivå. Likevel er det på flere områder i utdanningssektoren behov for aktivt arbeid for å skape reell likestilling mellom kjønnene:

- unge foretar meget kjønnssegregerte valg av utdanning og yrke
- gutters leseferdigheter er dårligere enn jenters
- jenter velger i liten grad teknologi- og realfagbaserte fagområder
- likestilling er i liten grad et integrert tema i norsk utdanning
- det er få kvinner i høyere vitenskapelige stillinger innen Akademia
- få menn tar lærerutdanning og velger arbeid i skolen

Andelen mannlige lærere i grunnskolen er i dag 36,9 prosent, i tillegg har andelen menn som søker lærerutdanning vært synkende. Arbeidet med likestilling i utdanningssektoren omfatter både kvinner og menn, jenter og gutter. Fokus på gutter og menn i likestillingsarbeidet er en ny dimensjon som har kommet til de senere årene.

5.2 Tiltak

- Norge har et av de mest kjønnssegregerte arbeidsmarkeder i hele OECD-området. Både jenter og gutter foretar fremdeles meget kjønnsstradisjonelle valg av utdanning og yrke. Dette var bakgrunnen for prosjektet "Bevisste Utdanningsvalg" som skulle stimulere jenter og gutter til å foreta utradisjonelle valg. Prosjektet *Operasjon Minerva* – jenter og matematikk er rettet mot jenter ved 32 grunnskoler og videregående skoler i hele landet, og tiltaket er skal stimulere jenter til å velge realfag.
- Rapporten *La menn være menn* (2001) foreslår nasjonale så vel som lokale tiltak og strategier for å rekruttere menn til lærerutdanning og skolen. Våren 2002 ble det gjennomført en kampanje for rekruttering til lærerutdanningene. En av målgruppene for kampanjen var unge menn.

Andelen menn som søkte opptak ved lærerutdanning økte noe, og andelen mannlige lærerstudenter er nå 34 prosent.

- Departementet har finansiert et internettbasert nettverk for menn i skolen og menn i lærerutdanning.¹¹ Departementet har i tillegg initiert og finansiert forskningsvirksomhet knyttet til betydningen av mannlige lærere. I februar 2003 ble det lagt fram en rapport som tar for seg hva tilstedeværelse og fravær av mannlige lærere betyr for skolehverdagen til norske elever generelt, og gutter spesielt.
- Kjønn og IKT er et sentralt satsingsområde for likestillingspolitikken. En undersøkelse viser blant annet at gutter bruker mer tid på data utenom skoletiden enn jenter. Det arbeides for å øke interessen for og bruken av denne teknologien blant jenter i skolen. Arbeidet favner om alt fra oppfølging av enkeltstående, lokale tiltak til deltakelse og styring av nasjonale utviklingsprosjekter på området.
- Det er utarbeidet en veiledning for arbeidet med likestilling i grunnskolen, videregående opplæring og voksenopplæring. Veiledningen følges opp av et utviklings- og læringsprosjekt for elever og lærere om betydningen av likestilling og kjønn. Prosjektet tar utgangspunkt i ungdoms forhold til TV-serier.

6 Sjette mål fra Dakar-erklæringen:

Forbedre utdanningens kvalitet slik at alle kan oppnå anerkjente og målbare læringsresultater, spesielt når det gjelder lesning og skriving, matematikk og grunnleggende "life skills".

6.1 Status for kvaliteten i det norsk skolesystemet

Forandringer i samfunnet endrer etterspørsel etter kunnskap og kompetanse og skjerper de faglige og etiske kravene til hvert individ og til arbeidsstyrken som helhet. Kravene til relevant kompetanse og faglig nivå blir stadig redefinert. I en slik situasjon blir det viktig å styrke en kjerne av basiskompetanse og kunnskaper som støtter opp om grunnleggende verdier. God basiskompetanse legger grunnlaget for livslang læring hos den enkelte. Samtidig må vi sikre at institusjonene innenfor høyere utdanning og forskning holder et høyt internasjonalt nivå.

Norge er blant de land i verden som bruker mest ressurser på utdanningen, men uten at resultatene av opplæringen er tilsvarende gode. Internasjonale sammenligninger viser at vi ikke oppnår mer enn middels gode resultater i

¹¹ www.menniskolen.no

ulike målinger av kunnskap og kompetanse i skolen. PISA-undersøkelsen 2000, som omfatter 15-åringene, viser at blant de 31 deltakerne som var med var Norge nr. 17 i matematikk og nr. 13 i naturfag og lesing. Internasjonale undersøkelser dokumenterer at norsk skole har stor spredning i elevenes faglige nivå på den enkelte skole og i den enkelte klasse. Det tyder på at særlig de svakest presterende elevene ikke får godt nok utbytte av opplæringen.

Internasjonale undersøkelser viser at norske elever også kan gjøre det relativt godt. Norge deltok i TIMSS¹² 1995 med elever både fra grunnskolen og videregående skole. For elevene i siste år i videregående skole viste resultatene at de norske elevene lå helt i toppen når det gjaldt grunnleggende kunnskaper i realfag.

I CIVIC-undersøkelsen¹³ - som er en internasjonal forskningsstudie som undersøker demokratiopplæringen i 28 landene og kartlegger hvordan den demokratiske beredskapen er blant 14-15-åringene i disse landene - kommer de norske elevene (14 -15 år) godt ut i tilknytning til flere spørsmål. Undersøkelsen viser blant annet at de norske elevene skårer høyt når det gjelder grunnleggende kunnskaper om demokrati, demokratiske institusjoner og sentrale demokratiske rettigheter og plikter sammenlignet med elever fra de 27 andre land.

6.2 Tiltak

- Høsten 2001 satte Regjeringen ned et offentlig utvalg, "Kvalitetsutvalget", som blant annet skal analysere og vurdere nåværende grunnopplæring med hensyn til innhold, kvalitet og organisering. Som en del av moderniseringsprogrammet til Regjeringen har Utdannings- og forskningsdepartementet satt i gang et arbeid innenfor norsk grunnopplæring – grunnskolen og videregående opplæring – under mottoet "Skolen vet best". Prosjektet skal følge opp forslagene fra Kvalitetsutvalget og foreslå og gjennomføre endringer på følgende områder; lov og regelverk, finansiering og kvalitetsvurdering.
- For å oppmuntre til innsats i arbeidet med å øke kvaliteten i opplæringen har departementet i 2002 innført en prøveordning med et spesielt tilskudd til utvalgte demonstrasjons- og bonusskoler. Demonstrasjonsskoler og bonusskoler er skoler som har utmerket seg ved blant annet å arbeide systematisk for å bedre kvaliteten i utdanningen. Demonstrasjonsskoler har fått et spesielt ansvar for å spre erfaringer fra utviklingsarbeidet sitt til andre skoler. I 2003 vil departementet utvikle ordningen med bonus- og

¹² "The Trends in International Mathematics and Science Study".

¹³ "The Civic Education Study" ble utført av International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) i 1999 og 2000.

demonstrasjonsskoler videre, vurdere å etablere slik ordning for lærebedrifter og å gi kvalitetspris til skoleeiere som har utpekt seg.

- For å få bedre kunnskap om tilstanden i skolen arbeider departementet for å etablere en "kvalitetsportal" på internett. Denne portalen skal legge til rette for mer systematisk analyse og bruk av statistikk, tilstandsrapportering, forskning, internasjonale undersøkelser og nasjonale kartleggingsprøver med særlig fokus på læringsutbytte, læringsmiljø og læringsressurser. Det skal også utvikles nasjonale prøver i lesing, skriving, matematikk og engelsk på fire ulike trinn i grunnopplæringen innen 2004.
- Det er et satsingsområde å styrke den faglige opplæringen i grunnskolen i basisfagene lesing, skriving og matematikk. Dette har skjedd blant annet gjennom å øke timetallet til norsk og leseopplæring for andre til fjerde klassetrinn fra høsten 2002.
- For å øke kvaliteten er det viktig at skoleeier og skoler tar i bruk den lokale handlefriheten som finns i dag. Departementet legger til rette for lokale forsøk med hjemmel i Opplæringsloven, og forsøk med utgangspunkt i arbeidstidsbestemmelsene.
- Departementet har utarbeidet en strategi for å styrke realfagene i hele utdanningsløpet. Som et ledd i dette arbeidet er det opprettet et nasjonalt senter for matematikk som er lagt til Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Senteret skal lede og koordinere utviklingen av nye og bedre arbeidsmåter og læringsformer i matematikkopplæringen.
- Kompetanseutvikling for lærere er et viktig satsingsområde. Lærere er skolens viktigste ressurs. Det er avgjørende at de har solid kompetanse for opplæring i de fagene de underviser i og kan bruke informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) i opplæringen. Lærere må framstå som tydelige ledere og tilrettelegge for et godt læringsmiljø. Regjeringens mål er nulltoleranse for vold, rasisme og mobbing i skolen. Departementet har derfor lagt til rette for:
 - ⇒ tilbud om fleksible og skolebaserte etter- og videreutdanningstilbud i norsk, matematikk, naturfag, engelsk og annet fremmedspråk (tysk/fransk), samt i skoleledelse.
 - ⇒ stipend til minimum 1000 lærere for å ta videreutdanning i matematikk, norsk og samisk fra høsten 2003.
 - ⇒ etter- og videreutdanning i pedagogisk bruk av IKT for inntil 40 000 lærere.
 - ⇒ utvikling av læreres kompetanse på klasseledelse.
 - ⇒ ny arbeidstidsavtale for lærere i 2003. Målet er nye og mer fleksible arbeidstidsordninger tilpasset dagens og morgendagens skole.

OPPSUMMERING

Som det ble nevnt innledningsvis har Norge kommet langt i å gi et godt utdanningstilbud til alle. Dette betyr ikke at det norske skolesystemet står uten utfordringer i forhold til de seks Dakar-målene. Denne gjennomgangen har gitt en kortfattet status på hvert av de seks målene samt en oppstilling av de viktigste tiltakene på hvert område.

Utdanning for alle i et livslangt perspektiv er en stor og viktig oppgave. Kompetansereformen representerer i Norge et viktig skritt i retning mot livslang læring. Videre er undervisning tilpasset den enkeltes behov nødvendig for å nå fram til alle. En del grupper elever har vist seg vanskelig å nå i dagens norske skolesystem. Formelle rettigheter og et faktisk tilbud er ikke alltid nok for å nå de gruppene som har størst behov for økt kompetanse. Mangel på selvtillit og motivasjon er nøkkelpbegrep for å forstå mange av dem som av ulike årsaker har negative erfaringer med skolen. Det er derfor viktig at opplæringen baseres på elevenes mestring. Dette vil gi den enkelte elev økt motivasjon og selvtillit til å møte nye utfordringer i morgendagens skole.

En annen sentral utfordring for det norske skolesystemet er kvaliteten på undervisningstilbudet. Internasjonale undersøkelser viser at norsk skole presterer på et gjennomsnittlig nivå, dette er ikke tilfredsstillende med tanke på ressursene som brukes. Å heve kvaliteten på utdanningssystemet er en høyt prioritert oppgave i det norske skolesystemet.

På tross av disse utfordringene holder det norske skolesystemet et høyt internasjonalt nivå, og sammenlignet med utfordringene på bistandsområdet er de uløste oppgavene små. Derfor er internasjonalt utviklingsarbeid det viktigste fokuset for Norge i EFA-sammenheng.